

ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК

На правах рукопису

Індекс УДК 338.45:63:321.924.3

ЛИПЧУК
Василь Васильович

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК
ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ
В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ**

+08.10.02

Спеціальність 08.07.02 - економіка
сільського господарства і АПК

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ - 1997

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана у
університеті.

Науковий консультант -

доктор економічних наук, член-кореспондент УААН **Месель-Веселяк В.Я.**, заст.директора Інституту аграрної економіки УААН.

Офіційні опоненти :

доктор економічних наук **Молдаван Любов Василівна**, провідний науковий співробітник Інституту економіки НАН України;

доктор економічних наук, професор **Ходаківський Євген Іванович**, завідуючий відділом реформування економіки і організації сільського господарства Інституту сільського господарства Полісся УААН;

доктор економічних наук, **Шестопаль Олександр Миколайович**, головний науковий співробітник відділу економіки і маркетингових досліджень Інституту садівництва УААН.

Провідна установа -

Національний аграрний університет, кафедра економіки сільського господарства, м.Київ.

Захист відбудеться « 20 » січня 1998 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.350.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук в Інституті аграрної економіки УААН за адресою: 252127, м.Київ, вул.Героїв Оборони, 10, конференц-зал, 3-й поверх.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту аграрної економіки УААН.

Автореферат розісланий « 18 » грудня 1997 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради, доктор економічних наук, професор

 Малік М.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Необхідність вирішення продовольчої проблеми, формування і розвиток продовольчого ринку та зростання експортного потенціалу сільського господарства вимагають значних перетворень в агропромисловому комплексі. Практика функціонування одержавленого сільськогосподарського виробництва в Україні переконливо підтверджує, що не буде бажаного руху вперед без радикального вдосконалення організаційно-економічних відносин на селі. Вони охоплюють проблеми переходу до ринкових відносин АПК, реформування відносин власності, розвитку різних форм господарювання на селі та удосконалення економічних відносин на загальнодержавному і господарському рівнях.

Незаперечним є і те, що фермерські господарства вже стали однією з визнаних і рівноправних форм господарювання на селі на основі приватної власності. Саме вони, як свідчить світовий досвід, найбільш пристосовані до ринкових відносин, оскільки в них найповніше реалізуються інтереси виробника і забезпечуються потреби споживача. Необхідно особливо підкреслити, що становлення фермерських господарств - процес тривалий та складний, фермерство відстоюватиме свої переваги і завойовуватиме право на існування в жорсткій конкурентній боротьбі з іншими господарськими структурами. Сьогодні фермерський рух в Україні набуває поширення, незважаючи на сукупність різноманітних причин, що його гальмують. Серед них необхідно особливо відзначити недостатнє, інколи суперечливе, соціально-правове обґрунтування особливостей його розвитку як форми господарювання, а також слабе технічне забезпечення та недостатній розвиток виробничої і ринкової інфраструктур.

Новизна і складність проблеми, обумовлена специфікою господарського механізму в приватних господарствах, породжує неоднозначність і багатоваріантність прийняття цілого ряду рішень, зокрема щодо проведення приватизації в агропромисловому комплексі, обґрунтування виробничих параметрів фермерських господарств, обліку, звітності та аналітичної роботи, характеру взаємовідносин з різними структурами і підрозділами АПК, організації агросервісу тощо. Тому окремі положення роботи розглядаються в порядку постановки питання і можуть носити пошуковий і дискусійний характер.

Багатогранність досліджуваної проблеми не дозволяє в достатній мірі вивчити всі сторони процесу становлення і розвитку фермерства, хоча представлена робота є однією з перших спроб системного підходу до його дослідження в Карпатському регіоні. Значно обмежує можливості дослідження і відсутність системи державної статистичної звітності фермерських господарств, конфіденційність частини інформації, зокрема тієї, що стосується результатів їх роботи. Значимість вирішення проблеми розвитку фермерства в сільському господарстві України і особливо на регіональному рівні й обумовили вибір теми дисертаційної роботи.

Стан вивчення проблеми. Прорекларований перехід до багатокладної економіки, на жаль, не був обґрунтований відповідними теоретичними викладами та практичними розрахунками. Опубліковані з досліджуваної проблеми матеріали стосуються, головним чином, досвіду зарубіжних країн, який повністю не може бути впроваджений в умовах України, а тим більше в специфічних умовах Карпатського регіону.

Розробкою теоретичних питань розвитку і особливостей діяльності фермерських господарств займалися багато зарубіжних вчених, серед яких насамперед необхідно відзначити праці Г.Альтетмара, Ю.Баландіна, М.Бакетта, В.Башмачникова, У.Локерца, М.Ратгауза, О.Чайнова. Розвиток загальноприйнятих теоретичних положень та ідей, практичне обґрунтування становлення і діяльності селянських (фермерських) господарств стосовно умов України знайшли відображення в роботах П.Саблука, В.Месель-Веселяка, І.Лукінова, В.Юрчишина, О.Онищенко, П.Гайдуцького, А.Кандиби, В.Кузняка, Є.Ходаківського, Л.Молдаван, В.Шестопала, І.Коновалова, В.Криворучка, Ю.Гапусенка, М.Федорова, О.Єрмакова, Р. Пікус, Б.Діденко та інших вітчизняних вчених. При цьому у вітчизняній економічній науці комплексним проблемам розвитку фермерства і, зокрема, організаційно-економічним, фінансовим та соціально-економічним питанням на регіональному рівні не приділялося належної уваги. Необхідно особливо відзначити, що найбільш значимими в даному плані є розробки вчених відділу форм господарювання Інституту аграрної економіки УААН (завідуючий - В.Месель-Веселяк). Ними обґрунтовано підходи щодо розвитку фермерства як однієї з форм господарювання, формування виробничої програми, спеціалізації, розмірів та типів селянських (фермерських) господарств по природно-економічних зонах країни; організації їх агросервісного

обслуговування, державної підтримки, розроблено концептуальні основи розвитку фермерства в Україні на перспективу. Проте проведені дослідження повністю не враховували регіональних умов ведення сільськогосподарського виробництва, місцевих традицій сільського населення, соціально-демографічної та психологічної ситуації на місцях, що вимагає проведення регіональних досліджень для обґрунтування становлення фермерства в конкретних умовах розробки концептуальних основ перспектив розвитку та напрямів підвищення ефективності його функціонування в регіонах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема та зміст дослідження відповідають плану і темі науково-дослідних робіт кафедри статистики та аналізу Львівського державного аграрного університету "Вдосконалення методики економіко-статистичного аналізу і прогнозування соціально-економічної діяльності підприємств в умовах багатокладності", державний номер реєстрації 0193U023691. Участь здобувача у виконанні науково-дослідних робіт з державної тематики відображена у відповідних наукових звітах університету, а також у «Програмі розвитку Карпатського регіону» (1994р., головний виконавець - Інститут регіональних досліджень НАН України) та «Програмі приватизації землі та майна в агропромисловому комплексі Львівської області» (1993 р., головний виконавець - Львівська обласна держадміністрація). Робота також пов'язана з виконанням програми науково-дослідних робіт Інституту аграрної економіки УААН з наукового напрямку "Ринок продовольства і розвиток форм господарювання" на 1991-1995рр.(ДНТП "Продовольство-95") стосовно тематики по розвитку фермерства в Україні.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є обґрунтування та розробка концептуальних основ і практичних рекомендацій щодо шляхів дальшого становлення та розвитку фермерських господарств в Карпатському регіоні. У відповідності до поставленої мети в роботі вирішувалися такі основні завдання:

- встановити закономірності становлення фермерства в Україні і особливості його розвитку в Карпатському регіоні;
- дати наукове обґрунтування особливостей організації селянських (фермерських) господарств, формування їх типів, способів утворення та місця в системі АПК регіону;

- провести факторний аналіз типів і розмірів селянських (фермерських) господарств та обґрунтувати їх параметри на перспективу;

- вивчити ресурсне забезпечення селянських (фермерських) господарств та обґрунтувати можливості його поліпшення;

- розробити пропозиції щодо вдосконалення економічного механізму функціонування фермерських господарств та організації їх взаємовідносин з іншими структурами і підрозділами АПК та партнерами з розвитку підприємництва на селі;

- дати рекомендації з організації економічної роботи фермерів;

- розробити концептуальні основи розвитку фермерства в регіоні на перспективу і обґрунтувати пропозиції щодо державної підтримки приватних форм господарювання на селі, зокрема селянських (фермерських) господарств.

Необхідність вирішення важливої наукової і прикладної проблеми становлення та розвитку фермерських господарств для всіх регіонів України в умовах переходу до ринкових відносин визначають загальну направленість даного дослідження та його актуальність.

Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження є теоретичні, методологічні і прикладні аспекти проблеми розвитку селянських (фермерських) господарств в умовах переходу до ринкової економіки. Об'єктом дослідження є селянські (фермерські) господарства Карпатського регіону, тобто Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей. Більш детальні дослідження проводились в розрізі природних підзон, окремих районів та фермерських господарств регіону. Інформаційною базою дослідження послужили офіційні матеріали Міністерства статистики України, дані статистичної звітності по селянських (фермерських) господарствах, матеріали річних звітів сільськогосподарських підприємств, літературні джерела, результати анкетного опитування працівників громадських господарств, фермерів і населення, особисті спостереження автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Новизна дослідження полягає в тому, що на основі комплексного вивчення сучасного стану і тенденцій становлення фермерства розроблено методологічні та організаційно-економічні положення концепції розвитку і підвищення ефективності функціонування фермерства в Карпатському регіоні на перспективу, що в сукупності забезпечує розв'язання важливих наукових і прикладних проблем розвитку фермерства на

регіональному рівні. На основі проведеного дослідження одержано такі основні результати, що виносяться на захист:

- вперше проведено комплексне обґрунтування видів, способів і принципів діяльності селянських (фермерських) господарств в Карпатському регіоні;

- виявлені тенденції та причинно-наслідкові зв'язки у процесах становлення і розвитку селянських (фермерських) господарств, формування їх виробничого потенціалу в регіоні;

- удосконалено методику відділу форм господарювання ІАЕ УААН щодо встановлення раціональних параметрів селянських (фермерських) господарств стосовно умов Карпатського регіону;

- дістали подальший розвиток основні положення побудови виробничої програми та організації обліково - аналітичної роботи фермера, визначення ефективності діяльності селянського (фермерського) господарства та науково - методичні основи з удосконалення земельних відносин на селі, створення механізму ефективного функціонування фермерських господарств у системі АПК та раціональному використанню земельних, трудових і матеріальних ресурсів у перехідний до ринкової економіки період в умовах регіону;

- викладено основні принципи побудови взаємовідносин фермерів з діловими партнерами з розвитку підприємництва на селі, населенням та державою;

- розроблено пропозиції з удосконалення системи організації статистичної звітності, технічного та інформаційного обслуговування, кадрового забезпечення селянських (фермерських) господарств;

- обґрунтовано концептуальні основи розвитку і підвищення ефективності функціонування фермерства в ринковому середовищі;

В результаті дослідження обґрунтовані виробничі типи і раціональні параметри селянських (фермерських) господарств для конкретних природно-економічних підзон регіону, перспективи їх розвитку в системі агропромислового комплексу та основні положення державної аграрної політики щодо підтримки приватних форм господарювання на селі. Таке комплексне дослідження становлення і розвитку фермерських господарств стосовно умов Карпатського регіону проведено вперше.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методологічних та практичних аспектів становлення і розвитку фермерства в Карпатському регіоні, спрямованих на комплексне вирішення питань організації селянських (фермерських) господарств,

агросервісу, технічного, інформаційно-консультативного обслуговування, кадрового забезпечення та державної підтримки фермерства, обґрунтування виробничої програми, виробничих типів і параметрів фермерських господарств, вдосконалення правової бази та взаємовідносин зі структурами і підрозділами АПК, діловими партнерами по розвитку підприємництва на селі.

Впровадження результатів дослідження відбувалося шляхом підготовки і передачі державним органам управління доповідних записок, пропозицій, аналітичних оглядів та інших матеріалів з питань формування багатокладної економіки та розвитку фермерства в сільському господарстві окремих областей регіону. Зокрема Головному управлінню сільського господарства і продовольства Львівської облдержадміністрації та Раді Асоціації фермерів Львівської області передано: доповідні записки "Про стан виконання Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" у Львівській області" та "Про проблеми і перспективи розвитку фермерства на Львівщині"; "Економічний паспорт селянського (фермерського) господарства" та "Записну книжку фермера"; рекомендації з фінансово-кредитного механізму та організації бухгалтерського обліку в селянських (фермерських) господарствах; "Обґрунтування виробничих типів і раціональних параметрів селянських (фермерських) господарств для різних зон Львівської області"; "Програму переведення агропромислового комплексу Львівської області на регульовані ринкові відносини". Управлінню статистики при Львівській обласній держадміністрації передано рекомендації щодо організації статистичної звітності в селянських (фермерських) господарствах. Окремим фермерам надано рекомендації з організації обліково-аналітичної роботи, розроблено оптимальні параметри ведення господарства та бізнес-плани з організації переробних підприємств.

Розроблена спільно з науковцями та державними службовцями "Програма приватизації майна і землі в агропромисловому комплексі Львівської області" прийнята обласною Радою народних депутатів і реалізується в області. Під науковим керівництвом автора групою співробітників кафедри статистики та аналізу Львівського державного аграрного університету на базі колгоспу "Галичина" Перемишлянського району Львівської області створено одне з перших в західному регіоні акціонерно-пайове товариство "Галичина".

Значна робота із реалізації на практиці результатів дослідження проводилась автором як членом Координаційної Ради з питань економіки сільського господарства при Львівській обласній держадміністрації і членом тимчасової комісії, створеної Львівською обласною радою народних депутатів та обласною держадміністрацією, з питань приватизації в агропромисловому комплексі Львівської області, членом редакційної колегії газети "Фермер Галичини", головою депутатської комісії з приватизації Жовківської районної ради народних депутатів Львівської області та керівником науково-консультативної ради Львівської обласної асоціації фермерів.

Результати дослідження використовуються також в навчальному процесі Львівського державного аграрного університету.

Обистий внесок здобувача. Вперше проведено комплексне дослідження проблеми становлення і розвитку фермерських господарств стосовно умов Карпатського регіону, зокрема розроблено методологічні і практичні аспекти питань, направлених на організацію ефективного функціонування фермерських господарств, вдосконалення їх взаємовідносин з структурами АПК і діловими партнерами з розвитку підприємництва на селі.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження апробовані у звітах кафедри статистики та аналізу економічного факультету Львівського державного аграрного університету, постійно доповідалися на методологічному семінарі та наукових конференціях університету, міжнародних, республіканських і регіональних конференціях, нарадах і семінарах з проблем розвитку села і агропромислового комплексу, на засіданнях комісії з питань розвитку села і агропромислового комплексу Львівської обласної Ради народних депутатів, на засіданнях Технічної Ради Головного управління продовольства і заготівель Львівської обласної держадміністрації, на науково-виробничих конференціях у Львівській, Івано-Франківській та Закарпатській областях, у виступах по регіональному телебаченню тощо.

Публікація результатів дослідження. Основні положення дисертації викладені у 55 роботах, підготовлених самостійно та у співавторстві, загальним обсягом 26.3 друкованих аркушів, в тому числі і в одноосібній монографії (10.3 друк.)

Обсяг і структура дисертаційної роботи. Дисертація викладена на 371 сторінці друкованого тексту, складається із вступу, чотирьох розділів, висновків і пропозицій, включає 59 таблиць, 7 рисунків і

схем, 78 додатків. Список використаної літератури включає 231 найменування.

Структура роботи

Вступ

Розділ 1. Теоретичні та методологічні основи формування багатуукладної економіки та розвитку фермерства в сільському господарстві. 1.1. Передумови та необхідність реформування агропромислового комплексу. 1.2. Суть реформування АПК та формування багатуукладної економіки в сільському господарстві. 1.3. Місце і роль селянських (фермерських) господарств в аграрному секторі економіки. 1.4. Методологія та методика дослідження.

Розділ 2. Аналіз стану та розвитку селянських (фермерських) господарств. 2.1. Особливості ведення сільськогосподарського виробництва в Карпатському регіоні. 2.2. Оцінка темпів зростання чисельності селянських (фермерських) господарств. 2.3. Закономірності в формуванні типів і розмірів селянських (фермерських) господарств. 2.4. Рівень ресурсозабезпеченості селянських (фермерських) господарств. 2.5. Особливості організаційно-економічної діяльності та оцінка ефективності ведення селянських (фермерських) господарств. 2.6. Соціальні аспекти розвитку фермерства.

Розділ 3. Напрями вдосконалення механізму функціонування селянських (фермерських) господарств в умовах переходу до ринкової економіки. 3.1. Вдосконалення земельних відносин і напрямів формування селянських (фермерських) господарств. 3.2. Організація матеріально-технічного забезпечення селянських (фермерських) господарств. 3.3. Агросервісне обслуговування селянських (фермерських) господарств. 3.4. Науково-методичне та консультативно-інформаційне забезпечення розвитку селянських (фермерських) господарств.

Розділ 4. Концептуальні основи розвитку і підвищення ефективності функціонування фермерства на перспективу. 4.1. Обґрунтування параметрів і типів селянських (фермерських) господарств. 4.2. Вдосконалення взаємовідносин фермерів з іншими партнерами на селі. 4.3. Напрями державної підтримки розвитку фермерства.

Висновки і пропозиції. Список використаних літературних джерел.

Додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі - "Теоретичні та методологічні основи формування багатокладної економіки та розвитку фермерства в сільському господарстві" - розглянуто теоретичні і методологічні основи та передумови розвитку фермерства в сільському господарстві, приведена методологія і методика дослідження.

У роботі акцентується увага на тому, що правовою основою розвитку фермерства є Закон України "Про селянське (фермерське) господарство", де воно характеризується як форма підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою і реалізацією. Тобто метою діяльності фермера як підприємця є економічна вигода, одержання прибутку чи особистого доходу та задоволення інших економічних і соціальних потреб на основі ініціативної самостійної діяльності. На відміну від інших галузей, підприємницька діяльність фермера безпосередньо пов'язана з володінням чи власністю на землю і її використанням як основного засобу виробництва продукції та джерела одержання доходів.

Характерними рисами фермерського господарства, що відрізняють його від інших організаційних структур, є: 1)це - одна з форм підприємництва, яка базується переважно на праці власника ферми і членів його сім'ї чи компаньйонів, зацікавлених у нарощуванні власності; 2)господарство базується на приватній власності на засоби виробництва, результати праці та у значній мірі на землі; 3)відсутність чітко вираженого розподілу праці і поєднання в одній особі виконавця, розпорядника (управлінця) та підприємця; 4)повне самовідтворення у виробничому циклі, що забезпечується результатами господарської діяльності та одержаними доходами; 5)значно менші порівняно з колективними господарствами масштаби виробництва, поєднання натурального і товарного господарства. Такі визначальні риси дозволяють уникнути різноманітності тлумачень суті селянського (фермерського) господарства, яке часто називають індивідуальним, сімейним, особистим, сімейною фермою тощо. Вищенаведене дає достатньо підстав до визначення організаційно-економічної суті селянського (фермерського) господарства як форми підприємництва, самостійного рівноправного господарського суб'єкта економічної системи, наділеного правами юридичної особи, який на основі використання окремим громадянином, членами його сім'ї або групою громадян наявних в їх власності чи в користуванні землі та засобів

виробництва займається виробництвом товарної сільськогосподарської продукції, її реалізацією чи переробкою.

Для подальшого розвитку фермерства і всього приватного сектора в сільському господарстві необхідне дотримання наступних умов: свобода вибору напрямку та виду діяльності; самостійність у організації виробництва, застосуванні методів та засобів господарювання, використанні ресурсів; свобода договірних відносин, вибору партнерів для спільної господарської діяльності; свобода об'єднання в кооперативи, колективи, об'єднання, асоціації тощо; свобода у іридбанні необхідних матеріальних ресурсів, оренді землі та засобів виробництва; свобода розпорядження продуктами своєї праці та вибору каналу їх реалізації; свобода у використанні власних прибутків, грошових засобів та формуванні різних фондів. Особливої значимості для реалізації вказаних умов набуває економічна підтримка, надійний політичний, соціальний та юридичний захист фермерських господарств з боку держави.

Селянські (фермерські) господарства як одна з рівноправних форм господарювання на селі направляють свою діяльність на зміцнення продовольчої бази країни і, здійснюючи виробництво, переробку і збут сільськогосподарської продукції, повинні дбати про: раціональне використання земельних угідь, збереження та підвищення родючості ґрунтів; розвиток підсобної діяльності з метою раціонального використання наявних природних і трудових ресурсів; участь працею та коштами в соціальному розвитку села; виховання дітей у традиціях працьовитості, дбайливого ставлення до землі, природи, високої моралі; забезпечення повної зайнятості та одержання прибутку фермерською сім'єю.

З точки зору конкретного фермерського господарства основна мета його діяльності - це економічна вигода, тобто одержання прибутку. Саме цим визначається можливість господарства задовільняти потреби його членів, здійснювати розширене відтворення, саме в цьому найбільше проявляються інтереси суспільства, яке зацікавлене у нарощуванні продовольчих ресурсів і поповненні бюджету як держави, так і власника-фермера. Тобто у фермерському господарстві гармонійно й оперативно поєднуються споживання та нагромадження.

Організаційні типи фермерських господарств і їх класифікація обумовлюються трудовою участю фермера та членів його сім'ї у виробничому процесі, інтеграцією з іншими господарськими структурами, розмірами (земельних угідь, виробленої та реалізованої

продукції), відносинами власності на землю та засоби виробництва, виробничим напрямом (рис.1). Схема вказує на різноманітність відмінних за окремими характеристиками фермерських господарств, що свідчить про їх здатність пристосовуватися до конкретних економічних, природних, соціальних та інших умов.

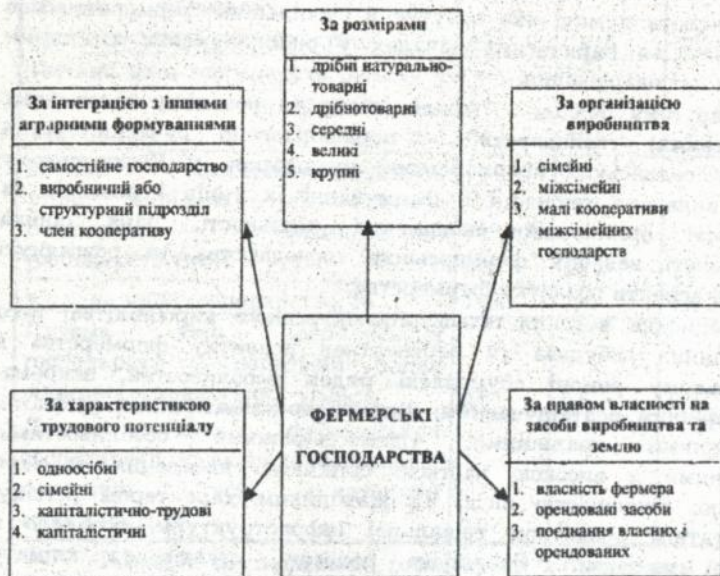

Рис.1. Організаційні типи і класифікація фермерських господарств

Однією з методологічних особливостей даного дослідження є широке проведення анкетування фермерів і населення для вивчення їх думки щодо сприйняття змін у формах господарювання і перспектив їх розвитку на селі, розмірів і типів фермерських господарств, мотивації і напруженості праці фермерів, а також причин, які стримують фермерський рух тощо, від чого в кінцевому результаті залежить подальший розвиток і ефективність функціонування фермерських господарств. Так, наприклад, проведене вибіркоче опитування 635 жителів західних областей України показало, що 33 відсотки з них віддає перевагу селянським (фермерським) господарствам, 23,5 - колгоспно-радгоспній системі організації виробництва, 13,7 - малим підприємствам, 13,3 - спілкам

селян, 9,1 - акціонерним товариствам, 18,3 відсотка - кооперативам. Причому за збереження колгоспно-радгоспної системи виступає 27,3 відсотка селян і лише 5,1 - міських жителів, а за фермерство відповідно - 29,9 і 48,1 відсотка. Найбільшу прихильність до фермерства виявили люди віком понад 50 років, а найменшу - до 25 років. У цілому респонденти, висловлюючи свої міркування, підтверджують думку, яка побутує в суспільстві: фермерство має розвиватися на паритетних началах у рівних умовах з іншими формами господарювання.

У другому розділі "Аналіз стану та розвитку селянських (фермерських) господарств" - проаналізовано сучасний стан розвитку селянських (фермерських) господарств у Карпатському регіоні, виявлено тенденції в формуванні їх типів і розмірів та особливості організаційно-економічної діяльності, дана оцінка ефективності ведення фермерського господарства та розглянуті соціальні аспекти розвитку фермерства.

Специфіка ведення сільськогосподарського виробництва, його організаційна побудова та перспективи розвитку фермерства в Карпатському регіоні обумовлені рядом особливостей, зокрема: 1) географічним розташуванням; 2) природно-кліматичними умовами; 3) історичними традиціями; 4) демографічними особливостями, пов'язаними з високою часткою сільського населення та його міграцією; 5) наявністю лісів; 6) рекреаційним характером регіону; 7) недостатнім розвитком соціальної інфраструктури, особливо в сільській місцевості. Специфіка рельєфу, ґрунтів та клімату обумовлює особливості ведення сільського господарства в регіоні та стає його організаційної побудови. Тому система господарювання в регіоні повинна бути і економічно вигідною, і соціально привабливою, і екологічно доцільною.

Перші фермерські господарства в регіоні почали створюватися в 1990 році. Їх чисельність постійно зростає, потужності нарощуються, роль на продовольчому ринку поступово посилюється (табл.1). Однак в останні роки спостерігається деяке гальмування темпів розвитку фермерства в Карпатському регіоні. Причинами цього є: зміна способів створення фермерських господарств; зміна пріоритетів місцевих владних структур щодо перспектив організаційної побудови аграрного виробництва; труднощі в наявності матеріально-фінансових ресурсів у бажаючих стати фермерами; прояви пропаганди щодо безперспективності фермерства; гальмування проведення економічної та земельної реформ.

Таблиця 1. Основні показники розвитку фермерства в
Карпатському регіоні (на кінець року)

Показники:	1990р.:	1992р.:	1994р.:	1996р.
Кількість селянських (фермерських) господарств	46	1815	3324	3571
Питома вага господарств регіону у загальній їх чисельності в Україні, %	56.1	12.4	10.4	10.1
Площа сільськогосподарських угідь, виділена для ведення селянських (фермерських) господарств, тис.га	0.5	13.5	24.7	29.2
в т.ч. на одне господарство, га	10.6	7.4	7.4	8.2
Питома вага фермерських господарств у загальній площі сільськогосподарських угідь, %	0.0	0.5	0.9	1.0
Питома вага фермерських господарств у виробленій валовій продукції всіх категорій господарств, %	0.0	0.3	0.6	0.7

Розміри фермерських господарств є важливим показником, який дає змогу судити про розвиток фермерства, оскільки вони виступають важливим фактором ефективності ведення господарства.

Розміри господарств формуються таким чином, щоб забезпечити більш раціональне використання системи машин, повну зайнятість трудових ресурсів сім'ї фермера протягом року та гарантувати найбільшу віддачу на одиницю вкладеного капіталу. Фермер, крім цього, повинен мати вигоду від застосування сучасних технологій і, головне, одержувати прибуток від господарської діяльності.

Розміри фермерських господарств по регіону характеризуються значною варіацією. Найменші за розмірами господарства склалися у Закарпатській (4,7 га) та Чернівецькій (5,4 га), дещо більші - у Івано-Франківській (7,6 га) та Львівській (10,5 га) областях. Оцінка ж динамічних тенденцій дає підстави для висновку про те, що розміри господарств по областях і підзонах регіону в основному стабілізувалися, і мають, хоча і малопомітну, але усталену тенденцію до нарощування (табл. 2).

Таблиця 2. Розподіл фермерських господарств Карпатського регіону за розмірами землекористування (за результатами одноразового обстеження станом на 01.01.1995р.), %

Підзони	Розміри фермерських господарств, га						
	до 3	4-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-100
Приміська	28,2	47,2	14,9	6,8	-	1,2	1,7
Лісостепова	36,7	40,1	14,4	4,5	1,9	1,8	0,6
Поліська	16,4	71,2	9,7	1,3	0,5	0,9	-
Передгірська передкарпатська	33,4	43,5	14,3	5,0	2,2	1,0	0,6
Гірська	59,1	38,2	2,5	0,2	-	-	-
Закарпатська передгірська	79,4	17,8	1,9	-	-	0,9	-
Закарпатська низинна	42,3	52,1	2,6	2,8	0,2	-	-
По регіону	39,0	45,1	9,9	3,6	1,1	0,9	0,4

В цілому по регіоні частка дрібних господарств (до 10га) складала 84,1%, порівняно крупніших (понад 10 га) - лише 15,9 відсотка.

Розміроутворюючими чинниками визнаються густота населення, питома вага сільського населення в загальній його кількості, землезабезпеченість сільських жителів та рівень технічної оснащеності виробництва. Оцінка тісноти залежності розмірів фермерських господарств від окремих факторів показала, що коефіцієнт кореляції по щільності сільського населення в цілому по регіону становив - 0,196 і коливався по окремих підзонах від - 0,062 до -0,983; питомій вазі сільського населення відповідно -0,074 по регіону та -0,089 і -0,940 по під. зонах; землезабезпеченості сільських жителів 0,530 та 0,236 і 0,955.

Цілком очевидно, що невисокий рівень землезабезпеченості сільських жителів може стати визначальною обставиною при дальшій зміні розмірів і чисельності фермерських господарств. Однак цей фактор є динамічним, оскільки залежить від демографічних, соціальних та економічних процесів. Виходячи з демографічної ситуації в Україні, досвіду зарубіжних країн, можна передбачити, що чисельність сільського населення України, а відповідно і чисельність зайнятих в сільськогосподарському виробництві,

зменшуватиметься, зростатиме землезабезпеченість і, як наслідок, зростатимуть розміри селянських (фермерських) господарств. Нині розміри фермерських господарств формуються стихійно, без відповідних економічних розрахунків. Саме тому їх розміри значно коливаються навіть в межах одного району чи села.

Розміри фермерських господарств, що склалися в зонах Карпатського регіону, цілком відповідають тим природно-економічним умовам, в яких вони формувалися. Необхідно відзначити, що в сучасних умовах з урахуванням кон'юнктури регіональних ринків, менші за розмірами господарства спеціалізуються на вирощуванні рослинницької продукції (зерно, овочі, технічні культури), а крупніші - зерна та продукції тваринництва, і перш за все займаються відгодівлею молодняка великої рогатої худоби. Найбільш розповсюдженими виробничими типами фермерських господарств в регіоні є зерново-буряківничі, скотарсько-картоплярські і м'ясо-молочні господарства.

Основними чинниками, що формують результати діяльності фермерських господарств, є: працездатність та кваліфікаційно-освітній рівень фермера, членів його сім'ї чи залучених працівників; розмір земельних угідь в користуванні фермерів, особливо придатних до обробітку; наявність капіталу, насамперед у вигляді матеріально-технічних і фінансових ресурсів; природно-кліматичні умови та місцезосташування господарства; кон'юнктура регіональних ринків, підприємливість фермера. Необхідно особливо відзначити, що практично лише половина фермерських господарств одержує прибутки від господарської діяльності (табл. 3).

Наведені в таблиці 3 дані дають уявлення не лише про рівень господарювання та фінансовий стан фермерів, зокрема в залежності від розмірів господарства, але в певній мірі дозволяють судити про його перспективність. Дати реальну оцінку ефективності ведення фермерського господарства надто складно через відсутність інформації щодо обсягів і каналів реалізації продукції та певну недостовірність інформації щодо одержаних доходів.

Співвідношення між основними і оборотними засобами виробництва у фермерських господарствах регіону складає 3,9:1. З точки зору перспективності розвитку фермерства, одержане співвідношення можна вважати достатнім, оскільки його рівень дозволяє розширювати і зміцнювати ресурсну базу при збалансованості окремих її елементів. Крім того придбана техніка,

Таблиця 3. Доходи фермерських господарств Львівської області в залежності від розмірів землекористування (за даними вибіркового обстеження), 1995р.

Показники	Групи фермерських господарств за розмірами земельних угідь, га					Всього
	до 3	4-10	11-20	21-50	більше 50	
Кількість обстежених господарств	36	110	45	24	3	218
Кількість господарств, які одержали прибуток	9	49	29	16	3	106
Їх питома вага у загальній кількості, %	25,0	44,5	64,4	66,7	100,0	48,6
Сума одержаного прибутку, тис.грн	7,6	44,5	67,1	51,2	20,3	190,6
Припадає прибутку на одне господарство, грн	846	907	2314	3203	6770	1800

збудовані приміщення і споруди є гарантією стабільності розвитку та утвердження фермерського укладу.

Суттєвою причиною, що гальмує розвиток фермерства є недостатній кваліфікаційно-освітній рівень фермерів, адже лише 28,7 відсотків з них мають спеціальну сільськогосподарську освіту, 14,4 від отка пройшли спеціальну підготовку. Проте для багатьох фермерів регіону характерне поєднання високого професіоналізму з високими моральними якостями та добротністю, що створює імідж фермера не лише як господаря, але й суспільно активної людини, котрій не байдуже духовне і культурне відродження села та держави в цілому

У третьому розділі - «Напрями вдосконалення механізму функціонування (селянських) фермерських господарств в умовах переходу до ринкової економіки» - розглянуто питання вдосконалення земельних відносин і напрямів формування фермерських господарств, організації їх матеріально-технічного забезпечення агросервісного обслуговування, науково-методичного та інформаційного забезпечення їх розвитку

При створенні нових аграрних формувань ключовою проблемою є їх землезабезпеченість, що повинно гарантуватися здійснюваною земельною реформою. Основним джерелом земельних ресурсів, які виділяються фермерам, є землі запасу. Через незначну чисельність фермерських господарств і обмеженість їх земельних наділів

фермери використовували лише 5,7 % земель запасу, решту - передано переважно в тимчасове користування селянам під городи. Відсутність земель запасу, таким чином, не дозволяє розширювати наділи як уже діючим фермерам, так і одержувати потрібні наділи бажаним ними статті. Проблема формування земель запасу особливо характерна для гірських районів регіону, де земельних ресурсів для цього фактично не залишилось. Умови надання земель фермерам регіону стосовно власності суттєво відрізняються по окремих областях (табл.4).

Таблиця 4. Відносини власності на землю у фермерських господарствах Карпатського регіону (за результатами одноразового обстеження станом на 1.01.1995р.)

Показники	Області Карпатського регіону				Разом	По Україні
	Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька		
Площа землі, виділена для ведення господарства всього, тис.га	3,6	4,4	9,4	2,4	19,8	512,8
в т.ч. надано, % :						
у приватну власність	0,3	-	-	9,2	1,2	4,4
у довічне успадковане володіння	12,5	21,5	43,6	23,0	32,5	40,9
у постійне користування	86,2	57,1	53,7	67,0	62,0	50,7
в оренду	1,0	21,4	2,7	0,8	6,3	4,0

З даних таблиці 4 видно, що фермерам регіону землі для ведення господарства найчастіше передано у постійне користування (62,0 %) та у довічне успадковане володіння (30,5 %), в оренду - 6,3%. Натомість лише 1,2 % усіх земель передано у приватну власність. В цілому оцінка умов надання земель дозволяє відзначити наступне. По-перше, низька частка земель, переданих у приватну власність у певній мірі стримує повне відчуття фермера як господаря. По-друге,

проведення земельної реформи в аграрній сфері розвивається повільно, і лише окремі фермери одержали Державні акти на право приватної власності на землю. По-третє, розбіжності в умовах, на яких надаються земельні наділи фермерам, вказують на відсутність чіткої програми розвитку фермерства та механізму реалізації його переваг.

В нинішніх умовах у випадку відсутності земель запасу єдиною умовою створення фермерського господарства залишається вихід із колективного агроформування з середньою земельною часткою. При цьому розміри фермерських господарств будуть дрібними, що унеможливує їх ефективне функціонування. На користь господарств із більшими земельними наділами відмітимо наступне. По-перше, недопустимим є повсюдне дроблення ділянок землі, що може призвести до зменшення при цьому обсягів товарного виробництва. Однак вихід з колективних господарств із середньою земельною часткою, який в окремих селах і навіть районах регіону набув масового характеру, є яскравим проявом саме парцеляції землі. По-друге, у світі чітко сформувалася тенденція до укрупнення фермерських господарств за рахунок ліквідації і банкрутства дрібних ферм. При цьому треба зважити на те, що будь-який перерозподіл земель шляхом встановлення оптимальних чи конкурентноздатних розмірів фермерських господарств негативно сприймається більшою частиною селянства. Судячи з обмеженості земель запасу та можливого загострення соціальної ситуації на селі з приводу розмірів землекористування, виконання побажань переважної частини фермерів до їх збільшення виглядає малоімовірним.

Проблему розширення земель, які надаються фермерському господарству доцільно розглядати в двох аспектах. Перший з них зводиться до максимально можливого розширення площ земель, які надаються громадянам для створення фермерського господарства, виходячи з його бажання. Другий - це задоволення потреб уже діючих фермерів у розширенні земельних наділів у межах, допустимих законом. Їх вирішення можливе різними шляхами (рис.2).

Відмічаючи значимість процесу оренди паїв односельчан, зауважимо, що у перспективі успішно могли б розвиватись й інші способи розширення земельних наділів фермерів. Передусім, це оренда земель, які неефективно використовуються в колективних господарствах. Проте лише 3,2 % фермерських господарств України та 1,7 % фермерів Карпатського регіону здійснюють оренду землі в

невеликих розмірах у господарствах громадського сектора. Особливо значиму роль у становленні фермерського укладу, розширенні потужностей фермерських господарств та забезпеченні раціонального використання земельних ресурсів могло б відіграти створення Земельного банку.

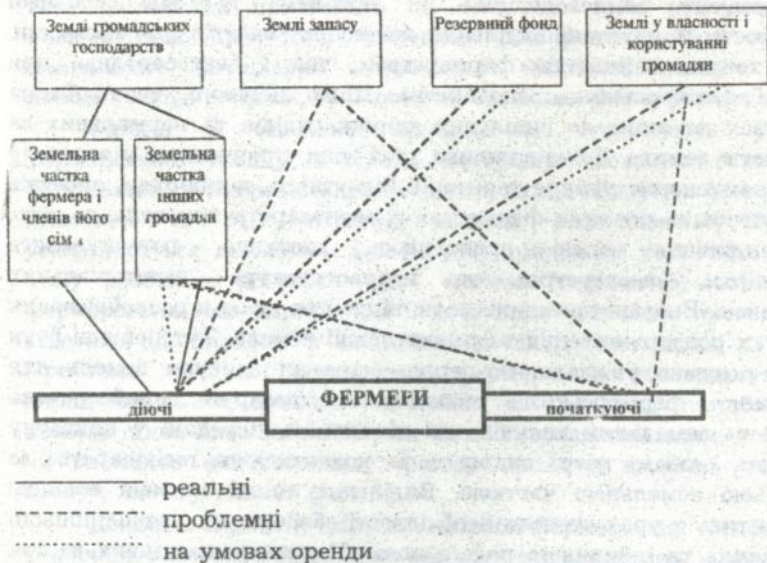

Рис. 2. Способи виділення і розширення земельних наділів для ведення селянського (фермерського) господарства

Кожен четвертий фермер регіону наділений землями в різних місцях, що ускладнює раціональне використання технічних засобів, а віддаленість полів від населеного пункту збільшує непродуктивні видатки на переїзди. Занепокоєння викликає і той факт, що майже 4 відсоткам фермерів земельні наділи виділені на непридатних для обробітку землях. Цілком очевидно, що, враховуючи високу розораність земель в Україні, ці непридатні землі повинні бути виключені із сільськогосподарського обороту. Разом з тим, положення про виділення фермерам земель єдиним масивом і за якістю не гірших, ніж в колективних господарствах, останнім часом на місцях не дотримується. Досить часто фермерам пропонують землі, які

якнайдалше віддалені від населених пунктів. Така позиція місцевих органів влади також стримує розвиток фермерського руху в Україні.

Серед очікуваних наслідків земельної реформи, поряд із трансформацією власності на землю, не менш важливим є підвищення її родючості та раціонального використання. Стосовно фермерського землеволодіння ця проблема набуває особливої значимості як на етапі виділення земельних масивів для громадян, котрі хочуть займатись фермерством, так і безпосередньо при веденні фермерського господарства. Щодо першого, то проблема зводиться не лише до виділення єдиних наділів та нормальних за родючістю земель. Дуже важливо, щоб вони вписувались у загальну схему землекористування території. Відсутність таких схем, проєктів розміщення та розмірів фермерських господарств призвели до того, що виділення землі проводилось хаотично, порушувались ландшафти, землеустрій та інфраструктура територіальних комплексів. Вказані принципи повинні знайти місце в розроблюваних проєктах роздержавлення та приватизації земель. Тут повинні бути також розумно ув'язано: по-перше, нанесені контури земель для створення фермерських господарств; по-друге, забезпечена черговість земельних масивів, які підлягають передачі у приватну власність особам, котрі виходять із колективного господарства із середньою земельною часткою. Виділення таких масивів повинно проводитись з урахуванням необхідності збереження навколишнього середовища та можливого подальшого об'єднання земельних часток для спільного обробітку.

Проблеми землеустрою набули особливої гостроти в гірських районах Карпатського регіону, в багатьох з яких відбулось самовільне захоплення населенням земель колишніх громадських господарств. У результаті цього склалась суттєва диференціація в землезабезпеченості гірських сімей - від 0,4 до 5 і більше гектарів. А рельєфні особливості зони призвели до того, що окремі сім'ї мають більше двадцяти земельних наділів у різних місцях. З достатньою ймовірністю можна стверджувати, що вилучити цю землю в горян і узгодити її розміри з нормами діючого законодавства практично неможливо. Тому господарства, які мають в користуванні більше 2 га земель, доцільно перевести в статус фермерських, передавши їм в оренду земельні ділянки, які перевищують середню земельну частку (пай).

Проведений аналіз результатів роботи фермерських господарств засвідчує в цілому високий рівень використання земель.

Однак на практиці значна частина фермерських земель не обробляється. Окремі фермери надто інтенсивно використовують землю, не застосовують відповідні сівозміни, не дбають про збереження її родючості. Пустують землі переважно в тих фермерів, які не мають технічних засобів, відповідних знань та навиків і, по суті, випадково стали фермерами. З другого боку, землі для ведення фермерського господарства виділяються несвоєчасно, із запізненням. Таке зволікання призводить до того, що вони пустують і не обробляються. Крім того, повсюдного поширення набула практика самочинного захоплення селянськими спілками, іншими громадськими господарствами, та окремими селянами фермерських земель.

Однією з основних причин, які стримують розвиток фермерського укладу, є погана матеріально-технічна оснащеність селянських (фермерських) господарств, на що вказують 56,4 відсотка сільських та 51,1 відсотка міських респондентів. Проблема ускладнюється дефіцитом коштів для придбання технічних засобів. Тому необхідна розробка такої системи технічного забезпечення фермерських господарств, яка б дозволяла своєчасно проводити всі агротехнічні процеси з найменшими витратами праці і коштів. Проблема технічної оснащеності фермерських господарств може вирішуватись в декілька способів: за рахунок придбання та використання власних технічних засобів; взаємодопомоги; кооперації чи спільного використання; оренди; прокату; надання технічних послуг; лізингу техніки (рис. 3.).

Доцільно виділити три рівні потреби фермерських господарств в технічних засобах: мінімальний або життєвонеобхідний, раціональний та оптимальний.

Кооперативи з використання технічних засобів можуть бути трьох видів. Перший, найбільш поширений сьогодні, - це товариство, створене декількома фермерами для спільного використання техніки без створення юридичної особи та спільної власності. При цьому робоча сила не наймається, а керівництво - не обирається. Регулювання діяльності здійснюється на основі усних домовленостей. Другий вид - це об'єднання фермерів, характерне більш щільними та складними зв'язками, вищим ступенем регламентації діяльності. Об'єднання може і не набувати статусу юридичної особи, але його діяльність регламентується нотаріально завіреним договором. Його особливість в тому, що певна частка технічних засобів є спільною власністю, а при потребі може залучатися й наймана робоча сила.

Рис. 3. Схема організації виконання механізованих робіт у фермерському господарстві

Третій вид - це кооператив як юридична особа з використанням найманої робочої сили, спільно придбаних технічних засобів, створенням підрозділу технічного сервісу.

Врахування спеціалізації господарств різних зон та оптимального навантаження на одиницю техніки дозволяє сформулювати верхні границі розмірів кооперативів: для поліської зони регіону - 225 га; для лісостепової - 280; для передгірської - 130, для гірської зони - 80 га. Зважаючи на існуючі розміри фермерських господарств, це дозволить об'єднуватися 15-20 фермерам, тобто господарям одного-двох сіл. Такі кооперативи по можливості бажано створювати в окремо взятому селі, залучивши до них і власників особистих підсобних господарств населення.

Інформаційне забезпечення фермерства - це, по-перше, надання фермеру інформації довідкового і прогнозуючого характеру, по-друге, - одержання достовірної, оперативної та детальної інформації про селянські (фермерські) господарства. Вирішення першого завдання поряд з випуском каталогів та проспектів

вітчизняних і зарубіжних фірм - виробників сільськогосподарської техніки, торгових та посередницьких фірм, наукових та кредитних установ тощо, передбачає створення інформаційної системи, яка б узгоджувала "банк пропозицій" та "банк фермерських запитів". Вирішення другої проблеми передбачає налагодження системи фермерської звітності та організацію спеціальних статистичних спостережень.

У четвертому розділі - «Концептуальні основи розвитку і підвищення ефективності функціонування фермерства на перспективу» - обґрунтовані параметри і типи селянських (фермерських) господарств в регіоні, напрями вдосконалення взаємовідносин фермерів з іншими партнерами на селі та державної підтримки розвитку фермерства. У сукупності проблем, які виникають при організації фермерських господарств, ключове місце належить науковому обґрунтуванню типів і розмірів ферм та основних виробничих параметрів їх діяльності. Значимість вирішення даної проблеми важлива як для фермерів-початківців, так і для діючих фермерів, адже першим необхідна орієнтація на якісь прийняті стандарти, другим - узгодження виробничої програми з наявними ресурсами, оцінка виробничих можливостей та прийняття рішень щодо дальшого відтворення господарства.

Право на існування мають різні за розмірами фермерські господарства, а при обґрунтуванні їх виробничих параметрів в досліджуваному регіоні треба орієнтуватися переважно на ферми з варіацією земельних наділів від 3 до 30 гектарів, а в перспективі - від 50 до 100 і більше гектарів. Причому ці параметри навіть в межах одного району будуть різними в розрізі окремих підзон.

Для кожного господарства необхідне встановлення доцільних співвідношень його виробничих факторів - землі, робочої сили (головним чином фермерської сім'ї) та матеріальних ресурсів, що зможе забезпечити найнижчу за конкретних умов собівартість продукції, і, відповідно, найбільший дохід. Розумне поєднання виробничих ресурсів (землі, праці і капіталу) в фермерських господарствах необхідне у зв'язку з їх обмеженістю, що потребує компенсації за рахунок окремих видів ресурсів. Тому в роботі розраховані раціональні параметри для окремих типів селянських (фермерських) господарств різних за розмірами в розрізі зон регіону.

З погляду на сучасні тенденції розвитку фермерства в регіоні, незначні розміри господарств та обмеження земельних ресурсів найважливішим для фермерів є досягнення максимального виходу

продукції, передусім товарної, на одиницю використовуваної площі угідь. Необхідність розрахунку саме на одиницю земельних угідь, крім іншого, обумовлена тим, що серед виробничих ресурсів земля вже є і в перспективі залишатиметься стати найбільш лімітуючим фактором виробництва, оскільки при наявності фінансових джерел можна придбати необхідні матеріальні ресурси, а при потребі залучити й найману працю.

Пропонована в роботі модель оптимізації виробничих параметрів фермерських господарств відрізняється наступним. По-перше, вона як обов'язкову умову включає збереження родючості ґрунтів, що в умовах малоземелля фермерських господарств, невпорядкованості території та неврегульованості земельних відносин дуже важливо. Саме тому в пропоновану модель введено обмеження по балансу гумусу, що з однієї сторони, змушує господаря дбати не лише про тимчасову вигоду, а й про перспективи використання землі, а з другої сторони, різко обмежує можливості вирощування вигідних просапних культур. По-друге, в умові моделі заздалегідь враховано необхідність утримання поголів'я тварин на типових фермах, тобто задано орієнтовне поголів'я тварин. У протилежному випадку фермеру важко буде виробити необхідну техніко-економічну документацію та проводити проектно-пошукові роботи на будівництво тваринницьких приміщень. По-третє, розрахунок техніко-економічних коефіцієнтів при змінних спрощений, і їх значення можуть бути відкореговані в залежності від зміни економічної ситуації та технічної оснащеності виробництва, досягнутих рівнів урожайності культур та продуктивності тварин. Запропонована модель оптимізації виробництва, яка включає оптимальне поєднання галузей, узгоджена з раціональним використанням землі та збереженням її родючості, є типовою і успішно може бути використана для різних за розмірами та спеціалізацією, умовами виробництва та насиченістю виробничими ресурсами фермерських господарств.

У роботі проведено обґрунтування раціональних розмірів селянських (фермерських) господарств за методикою відділу форм господарювання ІАЕ УААН, який передбачає найбільш повне використання технічних засобів. При цьому внесені наступні корективи: 1) фермерське господарство буде забезпечене лише найбільш необхідними технічними засобами, інші - воно зможе орендувати, позичати чи одержувати на інших умовах, або користуватися послугами; 2) враховувались регіональні умови

ведення сільського господарства і, насамперед, рельєфні, що суттєво знижує потенційну продуктивність технічних засобів; 3) на основі проведенного опитування фермерів прийняті поправочні коефіцієнти на використання наявних у них окремих технічних засобів в інших господарствах, переважно особистих підсобних населення. Розраховані раціональні розміри фермерських господарств окремих виробничих напрямів для підзон Карпатського регіону наведені в таблиці 5.

Таблиця 5. Раціональні розміри фермерських господарств для Карпатського регіону

Напрями спеціалізації	Підзони					
	лісоп ова	полісь ка	передкар патська перед гірська	гір ська	закар патська перед гірська	закар патська низинна
Зерново- буряковий	110-130	-	80-100	-	-	-
Зерново- льонарський	-	70-90	50-70	-	-	-
Картопляр ський	40-60	50-70	30-50	20-30	20-30	30-50
Овочівничий	20-30	20-30	10-15	-	10-15	20-30
Плодівничий	-	-	-	-	10-15	20-30
Молочний	130-170	110-150	50-80	-	50-80	70-100
Скотарський	150-190	130-170	60-100	20-50	60-100	90-130
Свинарський	100-150	80-130	40-60	-	40-60	80-130
Вівчарський	-	-	80-130	20-50	80-130	-

Державна політика стосовно фермерства, здійснювана в формах законодавчого і економічного впливу та окремих спеціальних програм, повинна сприяти рівноцінному розвитку даної форми господарювання поряд з іншими господарськими структурами, а також враховувати особливості становлення фермерських господарств, відсутність та слабкий розвиток їх матеріально-технічної бази. Саме така державна політика визначає перспективність розвитку фермерства в Україні.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

1. Прорекларований в державі перехід до багатоукладної економіки, на жаль, не був обґрунтований відповідними теоретичними розробками і практичними розрахунками, що в певній мірі може бути віднесено і до концептуальних засад розвитку фермерства в Україні, особливо на регіональному рівні. Необхідно відзначити, що становлення фермерських господарств - процес тривалий і складний, тісно пов'язаний з проведенням аграрної реформи і розвитком ринкових відносин на селі. При цьому процес становлення фермерства є багатоплановою проблемою, яку необхідно розглядати не тільки з чисто економічної точки зору, а й з позиції соціально-економічних та психологічних наслідків реформування агропромислового комплексу і пов'язаних з цим виникненням нових форм господарювання та зміною соціально-правових відносин на селі. Проведені раніше дослідження і наукові публікації в основному висвітлюють загальні проблеми розвитку фермерства на Україні і повністю не враховують регіональних умов ведення сільськогосподарського виробництва, традицій населення, соціально-демографічної та психологічної ситуації на місцях, що вимагає більш детальних досліджень проблеми розвитку та обґрунтування напрямів підвищення ефективності функціонування фермерства в конкретних регіонах.

2. Основні причини гальмування темпів розвитку фермерства в досліджуваному регіоні: зміна способів утворення фермерських господарств, головним чином через відсутність та нецільове використання земель запасу; зміна пріоритетів місцевих владних структур щодо перспектив організаційної побудови сільського господарства; відсутність джерел фінансування, а відповідно, і можливостей оптимізації ресурсозабезпечення, зокрема технічного, господарств; наростаюча антифермерська пропаганда та формування антифермерських настроїв у селян.

3. Розміри фермерських господарств, що склалися в зонах Карпатського регіону, відповідають місцевим природно-економічним умовам, пов'язані з високою густотою населення, обмеженістю землі в обробітку та, як наслідок, низькою землезабезпеченістю сільських жителів. Розміри господарств у регіоні стабілізувалися, хоча в перспективі можливе їх зменшення за умови масового розвитку фермерства на базі особистих підсобних господарств та земельних і майнових паїв. Більші за розмірами фермерські господарства мають

кращі можливості для впровадження досягнень технічного прогресу, в дрібних основною проблемою є розширення земельних наділів з метою збалансованого використання наявних ресурсів.

4. Становлення фермерства в Україні передбачає такі етапи: перший - створення різних типів фермерських господарств, наділення їх землею та первинне формування матеріально-технічної бази за рахунок власного і залученого капіталу; другий - покращення ресурсного забезпечення (розширення площ землеволодіння, придбання технічних засобів, проведення капітального будівництва), підвищення кваліфікаційного рівня, вибір вигідних та надійних партнерів; третій - формування конкурентноздатних, високотоварних та високорентабельних фермерських господарств з чітко вираженою спеціалізацією, сформованим ресурсним потенціалом, передбачуваними параметрами господарської діяльності, створення кооперативних об'єднань.

5. Основним способом утворення нових фермерських господарств та розширення земельних наділів діючих є оренда паїв односельчан. Необхідним є введення купівлі-продажу землі і створення відповідних інфраструктурних об'єктів, зокрема Земельного банку. Потрібне прискорення земельної реформи, проведення землеустрою, особливо в гірських районах регіону.

6. Забезпечення фермерських господарств технікою та виконання механізованих робіт може проводитися такими способами: за рахунок придбання та використання власних технічних засобів; взаємодопомоги фермерів, інших господарств та односельчан; кооперації чи спільного використання техніки; оренди технічних засобів; прокату техніки; надання платних технічних послуг зі сторони інших організацій і підприємств; лізингу техніки. Прокат технічних засобів для приватних господарств може здійснюватися на трьох рівнях: об'єднання фермерів та інших приватних осіб; створення прокатних пунктів на базі тракторних бригад громадських господарств; кущові прокатні пункти при ремонтно-транспортних підприємствах.

7. Партнерство фермерських та громадських господарств пропонується в таких напрямках: придбання фермерами матеріальних оборотних (можливо і основних) засобів в громадських господарствах; оренда фермерами землі та технічних засобів; взаємна допомога технічними засобами для виконання окремих технологічних процесів; спільна участь у здійсненні соціальних проектів на селі; кооперація зусиль з агросервісного обслуговування

селянських господарств; спільні проекти для створення підприємств з переробки та реалізації сільськогосподарської продукції.

8. Рациональні розміри фермерських господарств в підзонах Карпатського регіону: зерново-бурякових - 80-130га; зерново-льонарських - 50-90; картоплярських - 20-70; овочівницьких і плодівницьких 10-30; молочних - 50-170; скотарських - 20-190; свинарських - 40-150; вівчарських - 20-130 га.

9. Державна політика стосовно фермерства повинна сприяти рівноцінному розвитку даної форми господарювання поряд з іншими господарськими структурами. Особливої державної підтримки потребують такі проекти щодо фермерських господарств: створення об'єктів виробничої інфраструктури, насамперед транспортної мережі, проведення меліоративних робіт та заходів з охорони навколишнього середовища; забезпечення наукових досліджень з розвитку фермерства; підготовка кадрів для фермерських господарств та спеціалістів агросервісних державних підприємств з обслуговування приватних аграрних виробників. Саме така державна політика визначатиме перспективність фермерства як форми господарювання в аграрному секторі економіки України.

СПИСОК ОСНОВНИХ ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІ

МОНОГРАФІЇ, НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ, БРОШУРИ

1. Липчук В.В. Селянські(фермерські) господарства: оцінка і проблеми становлення та розвитку. - Львів :Вільна Україна, 1997. - 156 с. (10.3 др. арк).
2. Тринько Р.И., Яцків М.И., Яровой Д.Ф., Завацкий И.Ф., Липчук В.В. Анализ хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий (практикум). - Львов: Львов. СХИ, 1988. - 106 с., в т.ч. автора с. 7-30 (методика аналізу ресурсного потенціалу с.г. формувань).
3. Яцків М.І., Липчук В.В. Економічний паспорт селянського (фермерського) господарства. - Львів: Світ, 1993. - 18 с., в т.ч. автора с. 3-11 (виробнича програма і ресурсне забезпечення).
4. Гладій М.І., Шмідт Р.М., Янків М.Д. і інші. Програма приватизації землі і майна в агропромисловому комплексі Львівської області // В кн. «Аграрна реформа на Львівщині: 1990-1994: - Документи і матеріали». - Львів: Каменяр.- 1994. - С.18-31, в т.ч. автора с 19-20 (законодавча основа земельних відносин фермерських господарств).

5. Більський Б.В., Липчук В.В. Організаційно-економічні основи ведення виробництва у фермерських господарствах (програма дисциплін для спеціалізації по підготовці фермерів). - Львів: Львів. держ.с.-г.ін-т, 1993.-8с., в т.ч.автора с. 5-8 (організаційні особливості ведення і економічна ефективність).
6. Андрушко М.І., Здоровик В.К., Павлишенко М.М., Липчук В.В. Програма переходу агропромислового комплексу Львівської області на регульовані ринкові відносини на період 1992 -1995роки. - Львів: ЛСПІ, 1992. - 29 с., в т.ч. автора с. - 13-19 (особливості ринкових відносин у підприємницьких структурах АПК).
7. Галанець В.Г., Гнаткович Д.І., Панас Р.М., і інші. Програма поглиблення економічної реформи у сфері агропромислового комплексу України. Проект.- Львів: ЛДАУ, 1996. - 24 с., в т.ч. автора с. 8-10. (напрями розвитку фермерських господарств і їх кооперування).

СТАТТІ У НАУКОВИХ ВИДАННЯХ

8. Березівський П.С., Липчук В.В. Формування трудомісткості виробництва продукції сільського господарства в умовах індустріалізації // Вісник с.-г. науки. - 1984. - № 3. - С. 70-72, в т.ч. автора с.71-72 (вплив рівня технічної оснащеності на ефективність виробництва).
9. Липчук В.В. Взаимосвязь эффективности труда и технической вооруженности производства // Сб. науч. тр. "Повышение эффективности использования производственных фондов в условиях индустриализации растениеводства". - Львов: Львов.с.-х. ин-т, 1983. - С. 84-87.
10. Березівський П.С., Липчук В.В., Невмержицький П.П. Ефективний метод // Тваринництво України. - 1984. - № 8. - С. 24-25, в т.ч. автора с. 25 (форми організації виробництва).
11. Липчук В.В. Перспективи розвитку фермерства в Україні // Український час. - 1992. - № 2(10). - С. - 51-53.
12. Липчук В.В. До концепції підготовки економістів-аграрників найвищої кваліфікації // Екон. Рад. України. - 1991. - № 4. - С. 89-91.
13. Липчук В.В., Безтелесна Л.І. Перші кроки обнадійливі. Закономірності і проблеми становлення фермерства на Волині // Земля і люди України. - 1992. - № 11-12. - С. 24-25, в т.ч. автора с. 25 (тенденції і досвід розвитку).

14. Липчук В.В., Вороний І.В. Проблеми становлення фермерства в гірській зоні Карпат // Вісник аграрної науки. - 1994. - №1. - С. 35-38, в т.ч. автора с.37-38 (порівняльна оцінка і особливості розвитку в зоні).
15. Тринько Р.І., Липчук В.В. Фермерство з погляду населення // Вісник аграрної науки. - 1993. - № 7. - С. 3-11, в т.ч. автора с. 5-11 (соціологічне анкетування і оцінка його результатів).
16. Липчук В.В. Вдосконалення земельних відносин фермерського господарства // Економіка АПК. -1996. - № 3. - С. 10-15.
17. Липчук В.В., Яровой О.Д. Оценка ресурсного потенциала и его роль в совершенствовании хозяйственного механизма в сельском хозяйстве // Сб. науч. тр. "Совершенствование хозрасчетных отношений в с. х. западного региона УССР". - Львов: Львов. СХИ, 1986. - С.100-104, в т.ч. автора с. 102-104 (методика розрахунку ресурсного потенціалу підприємств Карпатського регіону).
18. Березивский П.С., Биттер А.А. Липчук В.В. Тенденции и проблемы социального развития прикарпатского села // Матер. респ. семин. "Ускорение социально-экономического развития АПК". - Вып71, К., 1987. - С.43-44, в т.ч. автора с. 43 (особливості соціального і економічного розвитку регіону).
19. Биттер О.А., Липчук В.В., Герасим П.М. Деякі проблеми впровадження орендних відносин в сільському господарстві // Зб. наук. праць «Економічний механізм господарювання АПК в умовах підрядних відносин і кооперації». - Львів: Львів.СГІ, 1990. - С. 59-61, в т.ч. автора с. 60 (орендні відносини і проблеми кооперування).
20. Прокопышак К.В., Липчук В.В., Биттер А.А. Некоторые аспекты приватизации предприятий социальной сферы села // Матер. Всесоюз. конф. "АПК: рыночные отношения, приватизация, формы хозяйствования". - Ставрополь: СХИ, 1991. - С. 165-167, в т.ч. автора 165 (методичні підходи до приватизації об'єктів сфери).
21. Липчук В.В., Бойко О.В. Проблеми відтворення кадрового потенціалу в сільському господарстві // Зб. наук. праць "Економічний механізм господарювання в АПК". - Львів: ЛСГІ, 1991. - С. 82-86, в т.ч. автора с. 83-86 (напрями кадрового забезпечення АПК).
22. Биттер А.А., Липчук В.В., Вороний І.В., Яцив І.Б. Организация акционерно-паевого общества. - Львов: ЦНТЭИ, 1991. - 3 с., в т.ч. автора с. 2 (методичні підходи).
23. Липчук В.В., Равлик С.М. Стан і проблеми розвитку фермерства на Львівщині // Матер. наук.-практ. конф. "Актуальні питання розвитку АПК". - Львів: Місіонер, 1993. - С. 24-27, в т.ч. автора с. 24-25 (аналіз та оцінка тенденцій розвитку).

- 24.Паранюк В.О., Липчук В.В. Соціально-демографічні проблеми розвитку села // Матер. наук.-практ. конф."Актуальні питання розвитку АПК".- Львів: Місіонер, 1993.-С. 29-31, в т.ч. автора с. 30-31 (оцінка демографічних особливостей регіону і змін).
- 25.Липчук В.В. Особливості формування розмірів фермерських господарств в гірській зоні Карпат // Міжвуз. зб. "Проблеми агропромислового комплексу Карпат". - В.Бақта: Зак. ІАПВ, 1993. - С. 14 -18.
- 26.Липчук В.В., Вороний І.І. Стан та перспективи розвитку приватних форм господарювання в аграрному виробництві зони Карпат //Матер. міжн. конф. "Карпати - український міст в Європу: проблеми і перспективи". - Львів: ІЕ АНУ, 1993.- С. 64-65 , в т.ч. автора с. 65 (перспективи розвитку селянських господарств зони).
- 27.Липчук В.В., Біттер О.А. Причини аграрної кризи в Україні // Зб. наук. праць конф. «Економічні і соціальні проблеми розвитку українського села». - Львів, 1993. - С. 53-56 , в т.ч. автора с. 55 -56 (проблеми розвитку нових форм господарювання).
- 28.Більський Б.В., Липчук В.В. Проблеми приватизації в аграрному секторі // Зб. наук. праць «Вдосконалення організаційно-виробничої структури сільського господарства і економічних відносин на селі». - Львів: Львів с.г. ін-т, 1993. - С. 13-19, в т.ч. автора с. 15-19 (методичні підходи до створення нових господарських структур).
- 29.Тринько Р.І., Липчук В.В. Особливості формування розмірів фермерських господарств в Україні // Матер. наук. - прак. конф."Формування,розвиток та розміри фермерських господарств в Україні». - К.:ІАЕ УААН, 1994 - С. 110-112 , в т.ч. автора 110 -111 (факторний аналіз розмірів).
- 30.Липчу. В.В., Біттер О.А., Вороний І.В., Яцків М.І., Яців І.Б. Обґрунтування раціональних параметрів селянських (фермерських) господарств.- Львів: ЦНТЕІ, 1994 . - 4 с., в т.ч. автора с.2 (методика обґрунтування параметрів).
- 31.Липчук В.В., Завальницька Н.Б. Фермерство в системі АПК //Зб. наук. праць "Проблеми розвитку агропромислового комплексу Західноукраїнського регіону". - Львів: Львів.ДСГІ, 1994. - С. 64-66, в т.ч. автора с. 65-66 (економічна оцінка).
- 32.Липчук В.В. Проблеми землезабезпеченості фермерських господарств // Зб. наук. праць "Проблеми розвитку агропромислового комплексу Західноукраїнського регіону ". - Львів: Львів.ДСГІ, 1994. - С. 17-20.

33. Липчук В.В. Стан та проблеми землезабезпеченості фермерських господарств України // Економ. вісник. - Львів: Львів. ДСГІ, 1995.-N 1. - С. 23-25.
34. Липчук В.В. Організаційно-економічні аспекти створення кооперативів з обслуговування селянських господарств // Матер. міжн. конф. «Проблеми кооперації в с.г.».- Львів: ЛДСГІ, 1995.-С.86-88.
35. Липчук В.В. Фермерство на Львівщині // Зб. наук. праць «Економіко-статистичний аналіз здійснення та результатів аграрної реформи». - Львів: Львів. ДСГІ, 1995. - С. 61-63.
36. Липчук В.В. Землекористування і типи фермерських господарств // Зб. наук. праць «Сучасні проблеми реалізації земельної реформи в Україні». - Львів: Львів: ДСГІ, 1996.- С. 55-57.
37. Вороний І.В., Липчук В.В., Ступень М.Г. До питання розмірів фермерських господарств Гірської зони Карпат // Зб. наук. праць «Сучасні проблеми реалізації земельної реформи в Україні». - Львів: Львів: ДСГІ, 1996. - С. 102-104, в т.ч. автора с.103 (методичні підходи).
38. Липчук В.В. Регіональні особливості становлення фермерства // Економ. вісник. - Львів: Львів. ДСГІ. 1996. - N 2. - С. 40-42.
39. Липчук В.В. До питання про оптимальні розміри селянських (фермерських) господарств // Екон. вісник. - Львів: Львів. ДАУ, 1997.-N 3. - С. 37-41.
- 40-55. Тези доповідей, аналітичні матеріали по розвитку фермерства, зміст яких відображено у роботі (напрями розвитку, проблеми формування, ефективність функціонування фермерських господарств).

АНОТАЦІЯ

Липчук В.В. Становлення і розвиток фермерських господарств в Карпатському регіоні.

Дисертацією є рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.07.02. - економіка сільського господарства і АПК. - Інститут аграрної економіки УААН, Київ, 1998.

Викладені основні результати комплексного дослідження проблеми становлення і розвитку селянських фермерських господарств стосовно умов Карпатського регіону і зокрема розкриті теоретичні, методологічні і практичні аспекти питань організації і ефективного функціонування фермерських господарств, формування їх раціональних виробничих типів і розмірів, вдосконалення

взаємовідносин фермерів з структурними підрозділами АПК та діловими партнерами по розвитку підприємництва на селі.

Ключові слова : селянське (фермерське) господарство, регіон, земельні відносини, виробничий тип, ефективність, концепція.

Лыпчук В.В. Становление и развитие фермерских хозяйств в Карпатском регионе.

Диссертацией является рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.07.02. - экономика сельского хозяйства и АПК. - Институт аграрной экономики, Киев, 1998.

Изложены основные результаты комплексного исследования проблемы становления и развития крестьянских (фермерских) хозяйств в условиях Карпатского региона и в частности раскрыты теоретические, методологические и практические аспекты вопросов организации и эффективного функционирования фермерских хозяйств, формирования их рациональных производственных типов и размеров, совершенствования взаимоотношений фермеров со структурными подразделениями АПК и деловыми партнерами по развитию предпринимательства на селе.

Ключевые слова: крестьянское (фермерское) хозяйство, регион, земельные отношения, производственный тип, эффективность, концепция.

Lyptchuk V.V. Farm organization and development in the Carpathian region.

Dissertation is the manuscript.

Dissertation on receive scientific degree the doctor of economics sciences on specialty 08.07.02. The economics of farming and AIC. - Institute of Agrarian economics of UAAS, Kyiv, 1998.

In the work are grounded the main results of complex research of problem forming and peasant farms development in the Carpathian region and are opened theoretical, methodological an effective aspects of peasant farms organization and their effective functioning, their rational productive types and sizes forming, their farmers interrelation improvement with structural subdivisions (small units) of AIC and their business men in the development of free enterprises in the village.

Key words: peasant farm, region, land relations, production type, effectivity, conception.

АВ 39
АВ 39.177

Ніти до друку 16.12.97. Форм. нав. 60x84/16 Ум. друк. арк. 2.0
Уч.видав.л. 2.0. Папір друкарський. Друк. офсетний.
Зам.533. Гвр.100.
Реганронт ЛЦАУ Дубляни. Студентська.2.